

id. Bagi Ferenc*

„És most nem tudja, hol fog tudni aludni.”

1. Bevezetés

Nézem a televíziót, a budapesti M1-et. Lepergett a *Híradó*, de mintha az „*És most nem tudja, hol fog tudni aludni.*” utolsóként elhangzott mondaton kívül mást nem is hallottam volna, — csak ezt a mondatot ismételve magamban, jobban mondva, ennek a mondatnak is csak a befejező részét, a „... *hol fog tudni aludni.*” részt. Furcsa módon hatott rám ez a mondat, de meglehet, hogy csak a befejező része miatt, ugyanis rácsodálkozóan, és gyors egymás utánisággal két kérdést is felvillantott: „*Tanult ez ember aludni?!*” és: „*Mikor tanult meg aludni?*”, merthogy most már „... fog **tudni** aludni”, — *csak* azt nem tudja, hogy hol! De a nélkül, hogy valahonnan is bármiféle választ kaptam volna, újabb kérdések jöttek elő, ám, most már, mellemnek szegezettek: „És Te?! Te tanultál-e, és egyáltalán, mikor tanultál meg aludni?! Pólyás babaként? Kora-gyermekkorodban? Később?” A válaszadás kényszere vetett véget ennek a különös játéknak, amely azonban valamiféle szégyenérzetet hagyott maga után. Nem is véletlenül! — Jöttem rá, némi késéssel. Eszembe jutottak ugyanis, a hallott hír idézett mondatának megelőző közlésrészletei is, azok, amelyek arról tájékoztattak, hogy egy egyedül élő férfi éjszakai álmából arra riadt fel, hogy ég a háza, és csak lélekjelenlétének köszönhette, hogy életben maradt, — hogy minden tétovázás nélkül ugrott ki az ágyából, és menekült az udvarra. És éppen a legutolsó pillanatban! Mert, alighogy az udvarra ért, beomlott az égő ház tetőzete, és annak a szobának a mennyezete is, amelyben az imént még aludt. Én meg — róttam fel magamnak — mindezt a szörnyűséget mellőzve! — a hír utolsó mondatának befejező részén, a „... *hol fog tudni aludni*” részen fennakadva, azon révülök el, hogy *tanultunk-e*, — ő, a kárvallott, de vele együtt én is, a híradó nézője! — valaha is *aludni*, holt tudván tudom, hogy sem ő, sem én sohasem tanultunk *aludni*, mert hogy az alvás éppolyan természetes jelensége az egészséges emberi szervezet mindennapjainak, — az emberi létnek! —, mint a lélegzés, és minden más életfunkció. Szégyenérzetem eloszlátása végett, mentege-

* id. Dr. Bagi Ferenc, nyugalmazott egyetemi tanár, Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Újvidék

tődzve, azt állapítottam meg, hogy mindezek okozója a *tudni* főnévi igenév számomra teljesen szokatlan használata volt. Mert, gondoljuk csak át! A *tudni* szó nem része sem a *nem tudja hol* szerkezetnek, de az ehhez kötődő *fog aludni* jövő időt kifejező főnévi igeneves szerkezetnek sem, sőt az előző közlés-rész többi részéhez-szavához sem kapcsolódik. Nem is kapcsolódhat, mert a szóban forgó mondat (legalább is az én nyelvérzékelem szerint!), magyarul, nyelvi-nyelvhelyességi szempontból nézve, helyesen így hangzik: „És most nem tudja hol fog aludni. A *tudni* kifejezés tehát felesleges eleme a mondatnak. Voltaképpen, a közlésben betöltött funkciója alapján, nem is főnévi igenév, — valami más szófajba tartozó szó lehet... Ezek után egészen bizonyos, hogy nem véletlenül juthatott eszembe Domonkos István *Kormányeltörésben*¹ című poémája, mivel ebben a költői alkotásban a főnévi igenévnek jelentős, bár, sejtésem szerint, az idézett mondatban megjelenőtől igencsak eltérő közlés-szerepe van. Elő is vettem a könyvet, és igazoltnak vélem sejtésem: a *tud* ige főnévi igenevének használata a műben más funkcióban következik be, mint az emlegetett mondatban. Ennek bizonyítása érdekében idézek két részletet a Domonkos–versből:

az első:

„én lenni
én nem tudni magyar
élni külföldi élet
pénz nyelv zászló
himnusz bélyeg
elnökök vezérek
előkotorni megfelelő
ott ahova érek”

és a második:

„és menni külföld
mit munkaengedély
kofferban szalonna
két kiló kenyér
én nem látni új látókör
én menni külföld
talpalni csikorgó havon

¹ DOMONKOS István (2015): *Kormányeltörésben*. Allegro bajbajó, Forum, Újvidék. 168. o.

élet nercbundában jönni
vágni engem nyakon”

Már „első pillantásra” megállapítható, hogy a két közlésben betöltött szerepe, funkciója szerint valóban különbség van a *tud* ige kétféle főnévi igenéve között. Az összehasonlítás következtében még szembetűnőbb, hogy az írásom címéül választott mondatban a *tudni* főnévi igenévi alakzat nyelvi-nyelvhelyességi szempontból teljesen felesleges. Ezzel szemben a két idézetben megjelenő *tudni* és minden más főnévi igenév, a szöveg egészének magyartalanságával együtt, támasztja alá a közlő állítását: „*Én nem tudni magyar*”, azaz: „Én nem tudok magyarul.”— tehát a *tudni* szó csak a nyelvismeret hiányának okán főnévi igenévi alakú, a közlésben betöltött funkciója alapján viszont egyértelműen a *tud* ige szerepét tölti be. A fentebb, és az imént megállapítottak alapján tehát kézenfekvő a két főnévi igenév közötti különbség megléte, a kérdés ennél fogva most már csak az, hogy nyelvészeti-nyelvtani szempontból ez a különbség miben rejlik?

És ekkor... *tudni* jönni a nyelvészet,
és *tudni* engem vágni nyakon nagyon
a feladattal: „Tessék tudnom megállapítanom:
a kétféle *tudni* szóknak milyen funkciójuk vagyon,
és funkcióik alapján beférnek-e egy szófajba vajon?

2. Szakirodalmi áttekintő

Nem a címül választott mondatbeli, hanem a valódi, a tényleges ige és főnévi igenév kapcsán *A magyar nyelv értelmező szótárában* (Akadémia Kiadó. Bp. 1962, VI. kötet) a *tud* szó az igék szófajába tartozik, és mint e szófajba tartozó szó a beszélő közlési szándékától, vagy a szövegkörnyezettől függően több jelentéssel és jelentésárnyalattal rendelkezik. A szótár három, egymástól határozottan elkülöníthető jelentéskörbe soroltan ismerteti ezeket: „I. Vmilyen ismeretnek birtokában van.”, „II. Képes vmit megtenni, v. elviselni.” és a „III. (Pénzt, tartozást) beleszámít vmibe, beletud.” A szótárban elsőként említett jelentéskör negyedik pontjában az olvasható, hogy tárgyas igeként a *tud* ige, rendszerint, főnévi igenévvvel együtt fejezi ki azt, hogy valaki „valamely cselekvést, munkát, mesterséget úgy ismer, hogy eredményesen képes végezni, birtokában van a hozzá szükséges ismereteknek, jártasságnak, gyakorlatnak, ért hozzá: ~ *fonni*, *főzni*, *hegedülni*, *írni-olvasni*, *sütni*, *varrni*, *nem ~ mit csinálni...*” Ezzel szemben a *tud* ige főnévi igenéves

alakját, a tudni alakot hiába keresnénk, — nincs a szótárban! Mert nem is lehet, hiszen, amint Kiefer Ferenc a főnévi igenév képzéséről megállapítja: „A főnévi igenév képzése minden megszorítás nélkül termékeny és *sohasem eredményez új szót.*”² (Kiemelte B. F.) Pedig az ezen írásom, címéül választott mondatban megjelenő *tudni* főnévi igenév saját *tud* alapszavától is független, vagy azzal csak laza összefüggésben álló nyelvi jelnek tekinthető. Ezzel a magyar nyelvre nem jellemző, sajátos státusszal szemben, a főnévi igenév főnevekkel és igékkel való szorosabb összefüggését tartja jellemzőnek Temesi Mihály, ugyanis *A főnévi igenév* című munkájában³ az igenevek általános jellegzetességére vonatkozóan állapítja meg, hogy: „Az igenév kategóriájába tartozó főnevek, melléknévek, határozószók *sajátos képzésű, szinte minden igéből létrehozható átmeneti szófajiságú származékok bizonyos közös igei tulajdonságok megőrzése* egyrészt megkülönbözteti őket a többi főnévtől, melléknévtől, határozószótól; másrészt kiemeli az egymással (s az igékkel) való rokonságukat.” (I. mű, 222. o. Az idézetek kiemelései a szerzőtől valók, B. F.) A főnévi igenévre vonatkozóan pedig a következőket állapítja meg: „*Jelentés vonatkozása* szerint a főnévi igenév alapalakjában személyre vonatkozás nélkül fejezi ki az elvont cselekvés, történés, létezés fogalmát: *meghozni, izzadni, ülni; ...*”, majd pedig: „*Jelentés és mondat tani* szempontból egyaránt számba kell vennünk, hogy az igenév — bár abszolút időt nem fejez ki — többé-kevésbé világosan utal a mondat állítmányában kifejezett („fő”) cselekvéshez, történéshez, létezéshez való *időviszonyára* (és az igenévben kifejezett cselekvés *folyamatos, illetőleg befejezett vagy beálló folyamata*ra). Így a főcselekvést kifejező *ige* s az igenév közt például egyidejűség van — s a igenévi cselekvés folyamatos — itt: (Petőfi szellemének) *Hallom suhogni könnyű lépteit* (Arany: Emlények; ÖM. I. 248): a következő mondatban azonban az igenévi cselekvés előidejű, — és befejezett —: *S falak alatt ezrével herer a...holt és a sebesült török* (Gárdonyi: Egri cs. II. 173.); utóidejű — és beálló — ezekben a példákban: *Édes lelkem anyám, — Erreszen el engem — Csudahalott látni* (népr.; Népkölt. II. 168); Nem csudatárni j

² KIEFER Ferenc (1998.): Igenévképzés. In: É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter: *Új magyar Nyelvtan*. Osisris Kiadó. Budapest, 251. o.

³ TEMESI Mihály: (1961.) *A főnévi igenév*. In. Tompa József (szerk.): *A mai magyar nyelv rendszere*. Leíró nyelvtan, I. kötet, 222. o.

öttem (Fodor: Tölgyek alatt; Idők ú. 22); Megkaptuk a kitöltendő űrlapokat (közny.).” (I mű, 223. o. A kiemelések a szerzőtől valók, B. F.) De S. Hámori Antónia *A főnévi igenév személyragozása*⁴ című munkájában is a főnévi igenév használati köre és használatának elterjedtsége kapcsán a következőket állapítja meg: „E személyragozásnak kivált egyes szemelelytelen igei (*kéll, lehet, sikerül, van, nincs, sincs, lesz, lehet, jól stb. esik, fáj*) s a természetszerűleg személytelen névszói állítmányok (*szabad, szükségös, fölöslegös, érdemös, nehéz, könnyű; csoda, ostobaság stb.*) melletti főnévi igenévi alanyon van szerepe: ilyenkor ugyanis a szorosán vett állítmányalany még nem jelöli meg, hogy kinek a cselekvését fejezi ki a mondat: **Van enni; Várni kell; Szabad leülni;** stb. (közny.) Elsősorban erre való az igenévi személyrag: **Várom kell; Van enned; Szabad leülniük.** (uo.)”

A főcselekvést kifejező ige és főnévi igeneve közötti összefüggést a magyar nyelv rendszerét tárgyaló későbbi kiadású összefoglaló nyelvészeti munkák, nyelvtanok sem vitatják. Így az 1998-ban az Osiris Kiadó gondozásában megjelent É. Kiss Katalin - Kiefer Ferenc - Siptár Péter szerzők írta *Új magyar nyelvtan* sem. Ebben Kiefer Ferenc *Az igenevek képzőiről*⁵ szólva a főnévi igenév sajátosságáról a következőket állapítja meg: „A főnévi igenév is kétarcú: segédigés alakjában (*el fog / akar / szokott menni*) igei jelentésű, önmagában és névszói személyragokkal toldalékolva főnévi funkciójú.” (A kiemelések a szerzőtől valók, B. F.) Az A. Jászó Anna szerkesztette *A magyar nyelv könyvében* Bokor József foglalkozik *Az igenevek* kérdésével. Ebben a munkájában az igenevekről általánosan a következőket állapítja meg: "Az igenévnek az igével való jelentésbeli rokonságát mégis mutatja, hogy sok igenevet helyettesíteni lehet alapigéjének meghatározott alakjával: a **síró** ember → az az ember, *aki sír*; a **sírva** könyörög → **ügy** könyörög, *hogyan sír*; stb." (A kiemelések a szerzőtől valók, B. F.), a főnévi igenévről írottakat, pedig a következőkkel kezdi: "**1. A főnévi igenév (infinitivus)** olyan -ni képzős származékszó, amely elvontan és általánosítva fejez ki cselekvést, történést, állapotot, létezését: "*A fejedelem a havasba ment medvét lőni.*" (Kós K.: Varju nemzetség). Minden igéből képezhető (kivételek a *nincs*), de nem mindegyikből egyformán gyakori (pl. a ható igékből

⁴ S. HÁMORI Antónia (1961): A főnévi igenév személyragozása. In: Tompa József (szek.) *A mai nyelv rendszere*. Leíró nyelvtan. Akadémia Kiadó, Budapest., 548. o.

⁵ KIEFER Ferenc (1998.) Az igenevek képzői. In: É. Kiss Katalin - Kiefer Ferenc - Siptár Péter: *Új magyar nyelvtan*. Osiris Kiadó, Budapest, 229. o.

ritkábban hozunk létre főnévi igenevet). Alapformája a -ni képzős, ragozott formája azonban egész alakorból áll: *ápolnom, ápolnod, ápolnia, ápolnunk, ápolnotok, ápolniuk*. A főnévi igenév jelentése általában az igéből képzett -ás/-és képzős elvont főnevekhez hasonlít. A magyar főnévi igenév folyamatos aspektusú. Több más nyelv ismer befejezett, sőt beállót is."⁶

3. A vizsgálandó anyagról, begyűjtésének és adatolásának módjáról

A fentebb elmondottakat és idézetteket szem előtt tartva az *És most nem tudja, hol fog tudni aludni*. mondat *tudni* eleme, valamint az alapszavául szolgáló, azonban a mondatban hozzá nem köthető, mert ott meg nem jelenő *tud* szó használata kapcsán tehát okkal valószínűsíthető, hogy használatuk bizonyos eseteiben tévesztésről, azaz, nyelvi-nyelvhelyességi hibáról van szó. A *nyelvi hiba* kifejezést a már fentebb idézett értelmező szótár **hiba** szó értelmezésének **c**-vel jelzett alpontja a következőképpen értelmezi, írja le: „A nyelv törvényei, a stílus általános követelményei v. a helyesírás szabályai ellen elkövetett vétség.” Esetünkben elsősorban *a nyelv törvényei* elleni vétségről van szó, de *a stílus általános követelményei* elleni vétségről is jogosan beszélhetünk. Az általam vételezhető budapesti tévé-csatornák hír-, riport-, interjú, valamint társas beszélgető (magazin) műsorait nézve-hallgatva figyeltem az elhangzott közlésekben a *tud* ige és *tudni* főnévi igenév számomra szokatlan, és szerintem nyelvi-nyelvhelyességi vétségnek minősíthető előfordulásait, az ezeket tartalmazó mondattöréseket és mondatokat pedig a szükséges adatolással, azaz: az éppen nézett tévécsatorna és műsorszám megnevezését, valamint ez utóbbi adásba kerülésének időpontját (év, hónap, nap, óra) jegyeztem le. De, mivel nem személyek egyszeri vagy ismétlődő nyelvi-nyelvhelyességi vétségéről, hanem egy adott hiba, ezúttal a *tud* ige és a *tudni* főnévi igenév szabálytalan használatáról, mint gyakoriságuk folytán anyanyelvünkben meggyökereséssel fenyegető nyelvi-nyelvhelyességi jelenségről tervezem meglátásaimat, észrevételeimet, kifogásaimat az alábbiak során kifejtani, meg, természetesen, azok helytállóságát bizonyítani, az imént felsorolt adatok közül csak a tévéadó nevét, és a lejegyzett, tévesztést tartalmazó mon-

⁶ BOKOR József: A mai magyar nyelv szófajai: az igenevek. In A. Jászó Anna főszerkesztő): *A magyar nyelv könyve*. Nyolcadik kiadás. Trezor kiadó. Budapest, 2007. 234., illetve 235. o.

dat, mondattöredék elhangzásának évét és hónapját tüntetem fel zárójelben, közvetlenül idézésük után. Úgy gondolom, hogy ezzel az adatolási eljárással nem akadályozom meglátásaim, kifogásaim helytállóságának esetleges ellenőrizhetőségét, mert a budapesti tévécsatornák fentebb megnevezett adásaiban az általam észlelt, és igencsak gyakorinak tekintett nyelvi-nyelvhelyességi hiba, mint nyelvhasználati jelenség létezésének ténye, odafigyelő tévénézéssel-hallgatással leellenőrizhető. Figyeltem továbbá, (amint az a fentebbiekből ki is tűnhetett már!) a magam reagálását, de a beszélgetők, illetve a riporter és riportalánya, vagy az interjúvoló és interjúalany sokszor alig észrevehető reagálásait is a közlésekben elhangzó ezen hiba hallatán, ugyanis ez a megfigyelés következtetés levonását teszi lehetővé, éspedig már az alig észlelhető reagálás jelének elmaradása, illetve megjelenése is. Egyik és másik említett mozzanatot is tanulságosnak vélem: — a reagálás, avagy annak elmaradása spontánul jelzi a beszélő és hallgató, illetve a kérdésfeltevő és a válaszadó tévesztéshez való személyes viszonyulását. Reagálás esetén a hiba észlelését és egyéni el nem fogadását, annak elmaradása pedig, a hiba észre sem vételét, elfogadottságát, megszokottságát bizonyítja a közlés vételezőjének, illetve a hallgató esetében is.

4. A begyűjtött nyelvi anyag elemzésének szempontjáról és céljáról

És most már közölhetem azt is, hogy meglátásaim és kifogásaim papírra vetésének célja csak annyi, hogy az anyaországi magyar anyanyelvűek és magyarul beszélők, illetve a nyelvészek és a tévéadásokban elhangzó magyar beszéd nyelvi-nyelvhelyességéért felelősének, felelőseinek (ha egyáltalán létezik ilyen jogi felhatalmazással, esetleg, akár "csak" erkölcsi támogatással bíró szerv, vagy személy az országban!), figyelmét felhívjam arra, hogy közös anyanyelvünket törvényeinek és általános stilisztikai szabályainak tiszteletben tartásával használják. Ha így tesznek, akkor várhatólag a szóban forgó, és minden más nyelvi-nyelvhelyességi gyakori hiba, tévesztés hamar el fog tűnni a tévébeszédéből, esetleg csak nyelvbotlásként fordulhatnak majd elő. Azt hiszem, hogy ez az elvárás elfogadható az említettek részéről, hisz ők is tudják, tudhatják, hogy a határokon-kívüli magyaroknak, (a még ma is magyarul folyékonyan beszélőknek, a közléseikbe gyakran a többségi népesség anyanyelvének szókincséből magyar nyelven elhangzó közléseikbe szavakat iktatóknak, de még az anyanyelvüket már csak törve beszélőknek is), anyanyelvük használata során nap mint nap szembe

kell nézniük a többségi nemzet anyanyelvének hatásával, bármilyen hazájukban létező szerv vagy szervezet akadályozó tevékenysége nélkül is. Tehát a határon túli magyarul beszélőknek nagy szükségük van erre ahhoz, hogy, anyanyelvük használatában, illetve annak megőrzésében igényesek és sikeresek lehessenek. Ezért az anyaországi médiumokban (főként a tévé- és rádióadók) műsoraiban megszólaló anyaországiaknak közös anyanyelvünk törvényeit, stilisztikai- és grammatikai szabályait tiszteletben tartó, beszéd-igényességi mintát, példát szolgáltató közlésekkel kellene segíteniük őket, mert erre nekik, határon túli nemzettársaiknak, igencsak szükségük van (lenne!). Mivel a *tud* ige és főnévi igeneve, a *tudni* származékszó téves használata igen gyakori nyelvi-nyelvhelyességi hiba a magyarországi csatornákon megszólalók közléseiben, le kellett mondanom a lejegyzett tévesztések bőséges anyagának teljes egészében való közléséről. Ennek következtében a szóban forgó nyelvi hibával kapcsolatos meglátásaim ismertethetése céljából a hibaanyagot egyetlen kiválasztott szempont, kritérium szerint elemeztem. Ennek elvégzése után a hibát tartalmazó, mondattörédek és mondatok a hiba sajátosságai, illetve a szükséges korrekció, a helyesbítések mibenlétének alapján csoportokba rendezhetőkké váltak, aminek köszönhetően észrevételeim kialakult csoportok hibáival alátámasztott közlése már csak egynéhány szemléltető-bizonyító példa révén, lehetővé vált. Ennek az egyetlen szempontnak, kritériumnak megtalálása viszont nem okozott, nem is okozhatott gondot, hisz a szempont, a kritérium adottá vált már akkor, amikor a címül választott mondatot, az "És most nem tudja, hol fog tudni aludni." mondatot, tanulmányaim során és nyelvészeti munkák érdeklődő olvasásával megerősített egyéni nyelvérzésem, és a fentebb megnevezett leíró nyelvtanok kérdéssel foglalkozó szerzőktől idézett megállapításokra alapozottan helyesbítő céllal végeztem el. A helyesbített mondat pedig a *tudni* kihagyása után így hangzik: "*És most nem tudja, hol fog aludni.*" A hibatípus-csoportok kialakítása, tehát elvileg annak a szempontnak, kritériumnak érvényesítésével következett be, folyt le, amely a tévesen közlésbe iktatott, ennél fogva hibaként számon tartott *tud* és *tudni* kifejezések mondatokból és mondattörédekekből (az adott alkalomtól függően egyik, vagy másik, esetenként mindkét említett szó) kihagyása mellett, milyen további beavatkozás útján: mely, és hány nyelvi elem (rag, jel, képző) hozzáadása által, valamint a helyesbítés érdekében elvégzendő szükséges változtatások révén standardizálható. A hibát tartalmazó mondatokon elengedhetetlenül szükséges változtatások gyakorlati mibenlétének, jellegének elemző számbavétele nyo-

mán azonban kitűnt, hogy a már számba vett kritériumokhoz egy újabb kritériumként kell hozzáadni és számon tartani a hibát tartalmazó mondat, mondattöredék *jelentésének, üzenettartalmának változatlan megtartását* biztosító kritériumot. Nyelvi-nyelvhelyességi szempontból ezt a kritériumot is éppen olyan fontos érvényesíteni a szöveg helyreállító-művelet végzése során, mint az előzőeket. Azonban bebizonyosodott az is, hogy mindezeknek az egyszerűnek tűnő követelményeknek gyakorlatban való érvényesítése nem éppen egyszerű dolog. A gond fő okát a *tud* ige jelentésének az idézett értelmező szótár szerinti három egymástól határozottan elkülöníthető jelentésköre közül a második jelentés-kör értelmezése jelenti, a: „Képes vmit megtenni, v. elviselni.” Azért éppen ez, mert a két szó, a *tud* és jelentés-magyarázatának kifejtésekor használt *képes* szó jelentése igen közel áll egymáshoz. És ez annak ellenére van, lehet így, hogy az említett szavak nem rokon értelmű szavak. Az értelmező szótár szerint is ez a helyzet⁷, ugyanis a *képes* szó kettős jelentésű szó, ám e szó második jelentésváltozata, a *képes*(²) jelzésű értelmezésének elsőként ismertetett jelentésárnyalata a *tud* jelentéséhez igen közel esik, így hangzik: "1. Olyan, akinek, aminek alkalmassága, tehetsége, képessége van vmire. *Nagy feladatokra ~ tehetség; ~nek tartom rá, hogy... ~sé teszi arra, hogy... Már nem ~ járni.*" A *tud.* illetve a *képes*, szó e második, imént értelmezett változatának jelentése között meglévő különbség kapcsán, szemléltető szándékkal, azt is mondhatnám, hogy jelentésüket tekintve éppen annyira különböznek egymástól, mint amennyire egyik és másik szó szójelentése is tér el a *bír* szó jelentésétől. Hadd szemléltessem-bizonyítsam e meglátásom két, budapesti tévéadásokban elhangzott közléspéldával, két mondattal. Az I. példa egy sportközvetítő mondata, amely mondat a sportoló egy rangos súlyemelő versenyen való teljesítmény-kommentálásának része. Ez a mondat az:

(A porondra lépett versenyző az adott súlyú sporteszközt) "Nem tudta felemelni.",

Ez a közlés akkor is megfelelő lett volna, ha a közvetítő így kommentál: "Nem volt képes felemelni.",

de a következő változatban is helytálló:

"Nem bírta felemelni."

És a második példa:

⁷ Szerk. az MTA Nyelvtudományi Intézete: A magyar nyelv értelmező szótára, III. kötet. Akadémia Kiadó, 1960.

„... mit *tud* a marihuána, ami miatt gyógyításra alkalmas lenne?” (M1, 2015. XI.)

Az első példa jelentésváltozatai esetében megállapítható, hogy azokban inkább a stilisztikai eltérések domborodnak ki. Ugyanis, ha e példamondatok közül a legmegfelelőbb változat kiválasztására tennék kísérletet, akkor megfelelését illetően az első mondat kapcsán azért fejezhetnénk ki kételyeinket, mert nem feltételezhetjük a jelentős versenyen ezúttal sikertelenül fellépő sportolóról azt, hogy nem ismeri, nem *tudja*, hogyan, milyen mozdulatokkal kell a súlyt felemelni, hogy nem rendelkezik a teljesítményhez szükséges technikai *tudással*, ismeretekkel és jártassággal, azaz: nincs a súly felemeléséhez szükséges ismeretek birtokában. A második mondat kapcsán pedig arra ugyan gondolhatunk, hogy erőnléti és technikai szempontból is kellően felkészült volt a versenyző, hiszen azért nevezett be a versenyre, hogy bizonyítson, csak éppen abban az adott pillanatban nem volt *képes* kellően összpontosítani, és ez miatt (esetleg valamilyen más okból) nem teljesített saját és szurkolói elvárásainak megfelelően. Tény azonban, hogy akkor, ott, azon a versenyen a versenyző, nem *bírta* az adott súlyú sporteszközt felemelni. E megfontolások alapján tehát, annak ellenre, hogy mindhárom közlési változattal élhetünk e versenyző teljesítményéről szóló esetleges beszámolásunkkor, ez utóbbi, harmadik változatot mondhatjuk a legelfogadhatóbbnak, bár a másféle megítéléssel való eshetőség lehetőségét sem zárhatjuk ki, éspedig éppen a közlési beszédalkalom és közlési szándék szabta stilisztikai követelmények figyelembe vétele esetén nem.

A második példa a stilisztikai szempontok figyelembevételének eshetőségére, szerintem, már kevésbé nyújt lehetőséget. De ha mégis, akkor az csak a jelenlegi, pontosabban fogalmazva: a ma divatos (de idők múlásával minden bizonnyal letűnő) szóhasználat, az *okos* és a *tud* szavak szinte mindenre: emberre, állatra, de leginkább tárgyakra, eszközökre vonatkoztatható használata nyújt alkalmat, éspedig a dolgok perszonalifikációja által. Például: *okos* telefon, *okos* óra, *okos* ház, *okos* hűtőszekrény, illetve e példák, és természetesen ezeken kívül még számos dolog kapcsán tehető fel a kérdés: mit *tud* az okos telefon, az okos óra, az okos ház?, stb. stb. A jelek szerint tehát csak a jelenlegi divatos szóhasználat teszi lehetővé az említett stilisztikai jegy, jelleg figyelembevételét. Ennek a szempontnak figyelmen kívül hagyása esetén már hiányossá válik a közlés üzenettartalma. Ezt a helyzetet példázza az imént már idézett kérdőmondat-töredék, a második példa:

„... mit *tud* a marihuána, ami miatt gyógyításra alkalmas lenne?” (M1, 2015. XI.)

Természetesen, minden magyarul jól beszélő, vagy jól tudó ember számára egyértelmű, hogy a marihuána semmit sem *tud*, és semmire sem *képes*. Tehát, ahhoz, hogy ez a kérdőmondat-töredék a magyar nyelv törvényeinek és közlő-stílusának megfelelőhessen, helyesbítő változtatás kell. Az ilyen típusú változtatásokat a változtatást végző személy az említett kritérium szerint, a magyar nyelv törvényeinek és általános stílus-követelményeinek, valamint szövegrész közléstartamának maradéktalan megtartása követelményét betartva végezheti el, ám a helyesbítéssel szembeni kifogásoló bíráló, az adott kritériumnak maradéktalanul megfelelés esetén is előfordulhat, ha más okokból nem is, akkor a magyartalan kifejezést elfogadók a tévesztés megszokottságának okán, vitathatják a helyesbítő beavatkozás eredményességét, amint az alább következő megoldást is: „melyek azok a vegyi tulajdonságai (vagy: melyek azok a sajátosságai), amelyek alapján a marihuána gyógyításra alkalmas lenne?”

Az alábbiak során, a fentebb ismertetett kritériumok szerint, a tévesztést tartalmazó mondatokat és mondattöredékeket hibatípus-csoportokba osztottan ismertetem, és pedig először a tévesztést tartalmazó mondatot, mondattöredéket idézem, majd ezt követően, új sorban, ennek helyesbített változatát idéző jelek nélkül közlöm. Az ismertetés minden hibatípus-csoportból, a már említett ok miatt (a tévesztést tartalmazó jegyzetanyag bőségessége miatt) csak két mondattöredéket, mondatot idézek. Ennél többet csak akkor, ha az ismertetett kritériumok pontjaiba foglaltak érvényesítésével, az elvégzendő helyesbítés következtében, nyelvi-nyelvhelyességi szempontból kihagyott *tud*, vagy *tudni* (esetleg mindkét) kifejezés helyett a megfelelő változatba több azonos vagy különböző nyelvi elemet, tehát különböző ragot, jelet, képzőt, esetleg szórendi változást, vagy lényegesebb átalakító változtatást kell végrehajtani. Ekkor a hibatípus-csoporton belül az egymástól különböző hibát tartalmazó példamondatokat-, mondattöredékeket az ábécé betűivel jelölve különítem el egymástól, és mindegyiket új sorba írottan közlöm, a példamondatokból kihagyott nyelvi elemeket, valamint a helyesbített változatba került toldalékot, és minden más változást pedig, a lehetőségeknek megfelelően, dőlt-betűs kiírással jelzek.

1. hibatípus-csoport

Az első hibatípus-csoportba a legegyszerűbb megoldással, a tévesztést tartalmazó példából a *tud*, és a *tudni*, egyikének (**a** pont), illetve *mindkettőnek* (**b** pont) kihagyásával bekövetkező helyreállítható mondatok és mondattöredékek kerültek. Az írásom címéül választott példamondat mellett, több közül, ezek:

a) „... csak az fog *tudni* a betegek adataihoz jutni, aki...” (M1, 2015. XI.)

... csak az fog a betegek adataihoz jutni, aki...

„Nem valószínű, hogy utcán fogják *tudni* megoldani a problémákat.” (Echó TV. 2016. IV.)

Nem valószínű, hogy az utcán fogják megoldani a problémákat.

b) "Nincs megállás, a magyar járműipar még mindig *tud fejlődni!*" (M1, 2015. XI.)

Nincs megállás, a magyar járműipar még mindig fejlődik!

"Az internet az idegennyelv-oktatás jó kiegészítője *tud lenni.*" (M1. 2016. III.)

Az internet az idegennyelv-oktatás jó kiegészítője.* (A nulla morfémát jelzem így.)

2. hibatípus-csoport

A tévesztést tartalmazó példából a helyesbítést követően kihagyott *tud* és az igéből képzett főnévi igenévről a *-ni* főnévi igenévképző helyett a helyesbített változatban a megfelelő szóra személyrag (**a** pont), vagy jel (**b** pont) kerül, esetenként pedig, pótlólagosan más nyelvi elem, meg szórendváltás következik be (**c** pont).

a) "Ez azt jelenti, hogy a Várkert-bazár be *tud integrálódni* a főváros kulturális életébe." (ATV, 2016. III.)

Ez azt jelenti, hogy a Várkert-bazár beintegrálódik a főváros kulturális életébe.

"Belemerítem a vízbe, és amennyi víz el *tud foly*ni, az elfolyt." (Echó TV, 2016. V.)

Belemerítem a vízbe, és amennyi víz elfolyik, az elfolyt.

"... ha a közfoglalkozás során *tud állásba lép*ni, akkor..." ((TV2, 2016. I.)

... ha a közfoglalkozás folyamán lép* állásba, akkor...

b) "Egy tömítőgyűrű nem *tudott* megfelelően *tágulni*, ezért következett be a tragédia." (M1, 2016. I.)

Egy tömítőgyűrű nem *tágult* megfelelően, ezért (*ez miatt!* B. F.) következett be a tragédia.

"A Richter-értékpapír (...) forinttal *tudott* emelkedni." (M1, 2015. XI.)

A Richter-értékpapír (...) forinttal *emelkedett*.

c) "Ez a megállapodás (az EU és Törökország közötti, B. F.) a migránsok 2 %-át le fogja *tudni fogni* ..." (Duna Word TV, 2016. III.)

Ez a megállapodás (...) a migránsok 2%-át fogja *le. (tartja vissza Törökországban, B. F.)*

"A Kékes-tetőn és a Gálya-hegyen téli időben jó idő *tud lenni*, és ilyenkor a kilátó turista-attrakció. (MI, 2016. III.)

Télen, jó időben a Kékes-tetőn és a Gálya-hegyen turista-attrakció a kilátó.

3. hibatípus-csoport

E hibatípus-csoport tárgyalása során is elsőként a legegyszerűbb megoldással járó változtatás ismertetése kerül sorra: az idézett mondat-töredékekből és mondatokból a tévesen használt *tud* szó kihagyása (a pont), *tud* és a főnévi igenévi *-ni* képző adott igéről való elhagyása (b pont), illetve az igeikötő ige elfoglalt helyének változtatása (c pont) következik be, amit a *-hat -het* ható-igeképző bevonásával elvégzett helyesbített mondat-töredékek és mondatok követnek.

a) "... a migránsok 8-10 óra várakozás után *tudnak* továbbutazni." (Duna TV, 2015. XI.)

... a migránsok 8-10 óra várakozás után *utazhatnak* tovább.

"Olyan vérkészítményeket tudunk előállítani, amik három rászorulónak *tudnak* segíteni." (M1, 2016. IV.)

Olyan vérkészítményeket tudunk előállítani, amik három rászorulónak (*rászorulón, B. F.*) *segíthetnek*.

b) "Eredeti török fürdőben *tudnak* fürdeni a vendégek." (Echó TV, 2016. III.)

Eredeti török fürdőben *fürödhetnek* a vendégek.

"Az egy jó döntés *tud lenni*..." (RTL, 2016. V.)

Az egy jó döntés *lehet*...

c) "Az állat és ember között nagyon bensőséges viszony *tud* kialakulni." (Echó TV, 2016. I.)

Az állat és ember között nagyon bensőséges viszony *alakulhat ki*."

"Az áfa-csökkentés lakásépítést fog *tudni* generálni." (TV2, 2015. XII.)
Az áfa-csökkentés lakásépítést generálhat.

Egy megjegyzés! Úgy tűnhet, hogy a legutóbbi helyesbítő mondatban, a *generálhat* hatóige-képzős szó helyett ennek a szónak jövő idejű alakváltozatával megfelelőbb lehetne a helyesbített változat, tehát így: Az áfa-csökkentés lakásépítést *fog generálni*. De, szerintem nem. Azért nem, mert a *fog tudni* nyelvi elemekkel a főnévi igenévi *generálni* szó csak lehetőségként jelzi, csak valószínűsíti a lakásépítés fellendülését (sajátos feltételes módot sejtetve így!), ezzel szemben, a *tudni* kihagyása következtében a jövőidejűséget kifejező igealak, a *fog generálni* bizonyosságot, állítást fejez ki. A helyesbítő beavatkozás elvégzésének szempontjait ismertető fentebbi felsorolásban viszont fontos szempontként emeltem ki a tévesztést tartalmazó mondatok, mondattörések közléstartalmának minden tekintetben való *változatlan* megtartását. Úgy vélem, hogy nem véthetek a magam szabta feltételek ellen, így az adott megoldást választottam.

4. hibatípus-csoport

Ebben a csoportban a *tud* ige, meg az igéből képzett főnévi igenév *-ni* képzőjének tévesztést tartalmazó mondatból, vagy mondattörédekből való kihagyása, mellett példánként egy-egy, esetleg két szó más megfelelő szóval való felcserélése, illetve kihagyása után, a *-hat*, *-het* ható-igeképző bevonása révén elvégzett helyesbítés ismertetésére kerül sor:

"Akinek nincsen korcsolyája, *ilyen esetben*, korcsolyát *tud* bérelni." (Echó TV, 2016. I.)

Akinek nincs korcsolyája *az*, bérelhet korcsolyát.

"Az orosz turista *költése igen magas*, és ennek következtében a jövedelmek *igen tudnak* növekedni."

Az orosz turista *igen sokat költ*, ennek következtében a jövedelem* *jelentősen növekedhet*.

5. hibatípus-csoport

Ebbe a csoportba olyan tévesztést tartalmazó mondatok és mondattörések kerültek, amelyekben a helyesbítés, a *tud* ige és a *-ni* főnévi igenév-képző elhagyása után a *-hat*, *-het* ható-igeképzővel képzett ige felszólító módba tételének révén következhet be.

"Több napközi lesz, hogy az anyukák vissza *tudjanak* menni dolgozni." (M1, 2015. XII.)

Több napközi lesz, hogy az anyukák visszamehessenek dolgozni.

"..., hogy a honvédség is *be tudjon* segíteni a határvédelemben." (Echó TV, 2016. II.)

... hogy a honvédség is besegíthessen a határvédelemben.

6. hibatípus-csoport

Ebbe a csoportba olyan tévesztést tartalmazó mondatok és mondattöredékek tartoznak, amelyek helyesbítése során a *tud* szó helyét a *képes* szó foglalja el (a pont), és azok, amelyekben a kihagyott múltidő-jeles *tud* szót két szó: a *képes* szó, valamint a *tud* ige múlt idejét jelző -t jelét, a múlt idejű segédige, a *volt* helyettesíti szórendi változásokkal. (b pont).

a) "Most is nagy tempóban tudnak evezni." (Duna Word TV, 2016. V.)

Most is nagy tempóban *képesek* evezni.

"Görögország nem *tudja* megvédeni Európa határait..."(a migránsok áradatával szemben, B. F.) (Echó TV, 2016. II.)

Görögország nem *képes* megvédeni Európa határait... (...)

b) "*Tudta* támogatni a magyar költségvetés a magyar kormányt." (M1 TV, 2016. II.)

A magyar költségvetés *képes volt* támogatni a magyar kormányt.

"Versenyben maradt annak ellenére, hogy a szuper kedden egyik államban sem tudott nyerni." (Az egyik jelölt az USA elnökválasztásakor, B. F.)

Versenyben maradt annak ellenére, hogy a szuper kedden egyik államban sem *volt képes* nyerni. (...)

7. hibatípus-csoport

Ebbe csoportba idegenszerűen szerkesztett, ennek következtében nehezen meghatározható, leginkább szenvedő módra emlékeztetően megfogalmazott mondatok és mondattöredékek kerültek, amelyek hibái ennél fogva nehezen küszöbölhetők ki a közléstartalom maradéktalan megtartásával. Az e csoportba sorolt közlésanyag vázolt sajátosságaiból adódik, hogy a helyesbítő beavatkozást esetenkénti eltérések jellemzik, de az egy-egy eseten belüli többféle eltérő megoldás lehetősége sem zárható ki.

"Ez a helyzet nem is *fog tudni megoldódni*. (A közlés az egyes nyugati országokban folyamatosan fennálló terrorcselekmény-veszély kapcsán hangzott el. B. F., TV2, 2016. III.)

Az első lehetséges megoldás: Ez a helyzet nem is fog megoldódni.

A második:

Ez a helyzet nem is oldható meg.

És a harmadik:

Ez a helyzet megoldhatatlan.

"Mennyire tudott autentikusnak megmaradni ez a lakás?" (Echó TV, 2016. I.)

Az első megoldás: Mennyire maradhatott autentikus ez a lakás?

És a második: Mennyire maradt autentikus ez a lakás?

8. hibatípus-csoport:

Ebben a csoportban olyan tévesztéseket tartalmaznak az idézett mondatok és mondattörödékek, és olyan megfogalmazásúak, szerkesztésűek, amelyek a standard magyar nyelv törvényei és általános stilisztikai követelményei közül maradéktalanul egynek sem felelnek meg, azokkal szinte teljes mivoltukban szembenállók, ennél fogva helyesbítésük lehetetlen, mert teljesen más, másféle, azaz, a magyar nyelv törvényeivel és stilisztikai szabályaival, ezek követelményeivel egyező szemléletmódot igényelnek. Következésképpen minden tévesztést tartalmazó idézett mondat, mondattörödékek esetében több, két-három helyesbített változatot közlök, és mint eddig is, az idézett mondat, mondattörödékek kihagyandó, leginkább kifogásolt részét dőlt betűs írással jelzem.)

a) "Az épületek *nem tudnak összeomlani*." (Echó TV, 2016. IV.)

A helyesbítés első lehetséges módja, változata: Az épületek stabilak, nem omolhatnak, dőlhetnek össze.

A második: Az épületek biztonságosak, nem omolhatnak, dőlhetnek össze.

És a harmadik: Az épületek mind szerkezetük, mind kivitelezésük tekintetében minden követelménynek megfelelnek, tehát összedőlésük, összeomlásuk lehetősége kizárt.

b) "Az emberek *meg kell tudják védeni magukat*." (M1, 2016. I.)

A helyesbítés első lehetséges módja, változata: Az embereknek képeseknek kell lenniük önmaguk megvédésére.

A második: Az emberek legyenek felkészültek önmaguk megvédésére.

És a harmadik: Az emberek készüljenek fel, legyenek mindenkor képesek önmagukat megvédeni!

c) "Juhász Ferenc koporsója köré *mindenki oda tudott gyűlni*. A költő integráló személyiségének köszönhetően, ott *mindenki tudott találkozni* mindenkivel."

"Az orrmandula *vissza tud nőni*, ha *be akarja tölteni* szerepét."

Az előző két példacsoport esetében még kísérletet tehettem, és tettem is helyesbítésükre. E harmadik (c pont) két mondata esetében már nem vállalkozom erre, sőt, az előzőektől eltérően, az elhangzásukra vonatkozó adatokat sem közlöm, mert e csoport első példájának első, valamint a második példamondata miatt, nem szánhatom rá magam erre. Hogy miért nem? Egyik esetben sem magyarázok. Az első példamondat kapcsán inkább igeragozásba kezdek, így:

Én oda össze tudok gyűlni,

te oda össze tudsz gyűlni,

ő oda össze tud gyűlni;

Mi oda... — De ebből ennyi is elég! Magyarázkodásra, immáron, semmi szükség... A második példamondat esetében pedig, ha jól sejtem, helyesbítés előtt meg kellene bizonyosodnom arról, hogy az orrgaratmandula rendelkezik-e, rendelkezhet-e önálló egyéni akarattal, vagy ilyenféle képességgel? Nos, erre sem vállalkozom...

5. Az elvégzett elemzésből adódó következtetések, összefoglalás

Az eddig elmondottak, a máig begyűjtött és átnézett nyelvi-nyelvhelyességi tévesztéseket tartalmazó anyag mindössze két év állagának részletezőbb elemzésén alapul. Lehet, hogy mind ez nem sok, de úgy vélem, ennyi is elegendőnek bizonyult azoknak a nyelvi hibajellegzetességeknek észleléséhez, majd pedig azon fentebb ismertetett kritériumok kidolgozásához, amelyek alapján a hibatípus-csoportok kialakíthatóakká váltak, és kialakításuk meg is történt. A kritériumok következetes alkalmazásának eredményeként konkrétta és áttekinthetővé vált az, hogy a budapesti tévéadók szóban forgó műsoraiban megszólalók, beszélők jó része a vizsgált nyelvi-nyelvhelyességi hiba keretein belül milyen típusú hibákat vétettek, (és vétének ma is) mondandóik közlése során. Ha pedig a hibatípusokat helyesbítő, a standard magyar nyelv követelményeinek megfelelő beavatkozásokkal létrehozott mondatokat tekintjük át, akkor a *tud* és *tudni* fentebb emlegetett kétféle: — a standard magyar nyelvben megfelelő módon való, a nyelvi-

nyelvhelyességi szempontból kifogásolt mondat- és mondatrészletekben pedig téves funkciójú használatát állapíthattam meg. A fennálló különbségek ténye alapján pedig már kimondható, hogy a budapesti tévécsatornákon nem csak elkezdődött a magyar nyelv egy vadhajításának, a *budapesti tévé-magyar nyelvnek* kialakulása, hanem. sajnos, ez a magyar nyelvi vadhajítás, nyelvi változat, mostanra már, szinte teljes mivoltában elfogadottá is vált. Ezt a megállapítást a hibatípus-csoportok idézett példái már önmagukban is meggyőzően bizonyítják, amint azt is, hogy az általam vételezhető budapesti tévéadók hír-, riport-, interjú, valamint társas beszélgető (magazin) műsoraiban megszólalók nagy többsége már ezt a nyelvet beszéli, és pedig olyan természetességgel, hogy a tévesztések észrevételének, sem a közlő (az adó, a feladó), sem meghallgatója (a vevő) a legcsekélyebb, ösztönszerű, tehát alig-alig észrevehető jelét sem mutatja. Tetézi a bajt, hogy az említett adásokban szereplő a még standard magyart, tehát nem a *budapesti tévé-magyar nyelvet* beszélők — mintegy bizonyosságként a helyesbítést igénylő jelzések hiába való megtételének, — igencsak ritkán reagálnak, akár alig észrevehető szemrebbenéssel is. Ez a helyzet tehát. Arra, a szinte magától adódó kérdésre pedig, hogy miképpen alakulhatott ki ez az egyáltalán nem kívánatos helyzet, majd az alábbiak során kísérek meg választ adni. Előbb azonban, a hibatípus-csoportok mondataiban és mondatrészleteiben tévesztésként számon tartott, a *budapesti tévé-magyarban* igen gyakran előforduló *tud* és *tudni* szavak nyelvbeli funkciójának kérdésével kell foglalkoznom, és pedig annak okán, hogy a szóban forgó szavak kétféle nyelvi funkciójának megléte, egymástól eltérő szófaji sajátosságaik alapján azonos, vagy, más-más szófajba tartoznak-e. Annak jelét, hogy igen, más-más szófajba tartoznak erősíti fel az a tény, amely a standard magyar nyelvet prezentáló helyesbítő mondatokból (a *budapesti tévé-magyarban* gyakoriságuk folytán szinte nélkülözhetetlen) *tud* és *tudni* szavak, vagy teljesen feleslegesek voltuk miatt, vagy egyes nyelvi elemekkel, ezek adott szón való megjelenési helyének, illetve a közlés szórendjének változtatása következtében egyszerűen feleslegessé válnak. A két szó kettős szófajiságának jelei mutatkoznak meg továbbá abban is, hogy a standard magyar nyelvben a *tud* szó az igék, a *tudni* viszont a főnévi igenevek szófajába tartozás sajátosságait mutatják, míg a *budapesti tévé-magyarban* megjelenő *tud* és *tudni* segédigékre jellemzőeket.

6. A *tud* és *tudni* szavak segédigei funkciójának vizsgálata

A standard magyar nyelvet a köztudat agglutináló (toldalékoló-ragozó) nyelvként tartja számon, ami viszont Kiefer Ferenc következő pontosításával nyelvészeti szemponttá válik: "A magyarról (...) nem mondható, hogy tisztán agglutináló nyelv, de az igen, hogy az agglutináció jellemző tulajdonsága."⁸ A standard magyar nyelvnek e jellemző tulajdonságából következhet a segédigék alacsony száma, és valószínűleg szófaji jegyeik nyelvészeti megítélése és leírása is. Úgy tűnik, ezt a feltételezésem erősíti meg Bokor József segédékekkel kapcsolatos fejtegetéseit záró soraiban: "Segédige több nyelvben is létezik. Van, ahol több van, van ahol kevesebb. A segédige szófaji kategóriájának megítélése a magyar nyelvben sem egyértelmű. Egyes nyelvtanok említést sem tesznek róla, más nyelvtanírók a felsoroltnál jóval több segédigét tartanak számon. Egyesek segédigének tekintik, modális segédigének nevezik az ún. módosító igéket is, mint például a *kell*, *lehet*, *akar*, *tud*, *szeret*, *szándékozik* stb.; mások nem ismerik el segédigének a *szokott*, *talál*, *tetszik*-féléket sem, amelyek mellett pedig az igenév mondatszerupe erősen megkérdőjelezhető."⁹ A segédige szófaji kategória megítélésének kérdését nem feladata ezen írásnak sem bonyolítani, sem tisztázásához hozzájárulni, így csak annyit jegyzek meg, hogy a fentebb már idézett másik két magyar leíró nyelvtanra is vonatkoztatható Bokor József megállapítása a segédige szófaji kategóriájának megítélése kapcsán. Írásom tárgya szempontjából figyelmet keltő azonban Bokor József imént idézett sorainak az a mozzanata, amelyben magyar segédigék kérdésével foglalkozó olyan nyelvészeket említ, akik "... az ún. módosító igéket..." köztük a *tud* igét is segédigeként tartják számon. Ők, minden bizonnyal, a nyugati indoeurópai nyelvek közül néhány nyelv (legvalószínűbben az angol és a német) segédigéinek szófaji kategóriai kérdéseivel foglalkozó nyelvészek szemléletét és megállapításait elfogadva vizsgálták-vizsgálják a magyar segédigék sajátosságait, és a valóban egyező jegyeiken túl, a meg nem egyezőeket is "ráhúzzák" a magyar nyelv segédigéjére, az amazok kapcsán megállapítottakat.

⁸ KIEFER Ferenc: Alaktan, in: Á. Kiss Katalin - Kiefer Ferenc - Siptár Péter: *Új magyar nyelvtan*. Osiris Kiadó. Budapest, 1997. 192. o.

⁹ BOKOR József: Szófajtan, A segédige (és származékai). In A. Jászó Anna (főszerk.): *A magyar nyelv könyve*. Nyolcadik kiadás. Trezor Kiadó. Budapest. 2007. 244. o.

Az internetről ingyenesen letölthető egyik, az angol nyelv elsajátítására szolgáló angol nyelvtan **segédigék** címszava alatt olvasható szöveg az angol segédigékről a következő tudnivalókat ismerteti: "Ezek az igék abban különböznek a többi igétől, hogy nem önállóan használjuk őket, hanem más igével együtt. Éppen ezért nevezzük segédigéknek. A velük társított igének módosítják, kiegészítik a jelentését. A segédige a szórendben előrébb áll, mint az általa módosított ige. Ezeket az angol gyakran használja." stb. Az idézetből, nyelvészeti álláspont vagy ízlés szerint szemezgetni lehet: mi vonatkozhat változatlanul a magyar segédigére, és mi nem, Az utolsó mondat esetében ez a lehetőség a standard magyar beszélő esetében nem-, *budapesti tévé-magyart* beszélő esetében viszont tényként fogadandó el: *gyakran használja*.

Ebben az internetes nyelvkönyvben az imént jelzett különbség az egyes angol segédigék használatát bemutató, szemléltető példákon is tetten érhető, például a következőkben:

"A *con* segédigének két alapvető jelentése van:

tud (csinál valamit) *I can swim, I learnt it when I was 10. - Tudok úszni, 10 éves koromban tanultam meg.*

csinálhat valamit: *You can use my pen. Használhatod a tollamat.* Ez a második jelentéskör több használati lehetőséget is, például engedély kérését valamire, engedély adása, lehetőség kifejezése, stb. de mivel a magyar nyelvben is a "csinálhat valamit" szerkezettel fejezzük ki ezeket, az alábbi példákon túl nincs szükség a témát részletezni.

Can I borrow this book? Kölcsön kérhetem ezt a könyvet? (Engedély kérése, hasonlít a may-re!)(A kiemelések a szerzőtől valók. B. F.)

A segédige használatának magyarázata egyszerűen és érthetően ismerteti az említett segédige kettős funkcióját, jelentését, amit a standard magyar nyelvre való fordításkor kétféle módon: a *tud* ige, illetve a -hat, -het hatóige-képző igénybevételével fejezhetünk ki, viszont a *budapesti tévé-magyar* esetében, az angolt követő módon, — a *tud* ige segédigei változatának használatával teheti a közlő ugyanezt.

A következő eset a **can (could) vagy be able to?** két változatát ismertető-szemléltető példamondat. A kettő közül a másodikban felbukkanó tévesztés azt sejtetheti, hogy a szerző maga is a *budapesti tévé-magyar* beszélő: az 1. példamondat, a megfelelő: *Josephine can dance. - Josephine tud táncolni.*

a második, a budapesti tévé-magyart idéző: *Josephine is able to dance two hours every afternoon. - Josephine két órát tud táncolni minden délután (ennyire van lehetősége, pl. a próbateremben).* (A kiemelések a

szerzőtől valók. B. F.). A fordítás azért hangzik így, mert ebben a közlés-helyzetben az angolban ez a helyes megoldás, a standard magyarban viszont a *tud* ige helyett nyelvi-nyelvhelyességi szempontból a hatóige-képzős *táncolhat* használata a megfelelő. Ezzel a megjegyzéssel azonban a szerző ebben a pillanatban adós maradt, és ez a körülmény adhat okot az arra a nem éppen hízogó feltételezésre, hogy a szerző maga is a budapesti tévé-magyar beszélt holott nem erről van szó, ugyanis a következő példamondat magyar nyelvű fordításából már nem hiányzik az angol nyelvre vonatkozó fontos ismeret közlése:

*"Nem fogod tudni egyedül megemelni! (szintén csak ez a megoldás a jó, mivel jövő időről van szó.)"*¹⁰

Tehát a standard angol nyelvben nem lehetséges azon példamondat mindhárom stilisztikai változatának használata, amelyet a súlyemelő sikertelen emelési kísérlete kapcsán fentebb ismertettem.

A német segédigéket bemutató-ismertető nyelv-könyvben is fellelhetők az imént ismertetett *tud* igeeként és segédeként használatát bizonyító esetek, de ezúttal a magyar nyelvű fordítások, olykor-olykor, nem egészen véletlenül tartalmazznak tévesztést. Erre, itt a három példamondat: az elsőben a *kann* segédige nyelvi-nyelvhelyességi szempontból megfelelő közlésbe foglalására a német nyelven, és annak magyar fordításában is:

"Ich kann Tennis spielen." (Én tudok teniszezni.)

és a meg nem felelő kettő:

"Ich konnte gestern Tennis spielen." (Tegnap tudtam teniszezni.), valamint:

"Ich habe gestern Tennis spielen können." (Tegnap tudtam teniszezni.)
(A kiemelések a szerzőtől valók. B. F.)

Kizárólag a német példák magyar megfelelőivel foglalkozva az első, a jelen idejű kijelentést szemléltető példamondat kapcsán megállapítható, hogy mindkét példában a *tud* igei jelentésű. A következő kettőben azonban csak a *budapesti tévé-magyarban* menne el így, a standard magyarban viszont a ható-igeképzővel képzett igeeként *teniszezhettem* alakban fogadható el, amit az internetes nyelvkönyv szerzőjének jeleznie kellett volna.

"A **können**, *konnte*, *hat gekonnt módbeli segédigék*" szövegbe szerkesztésének következő példáiban azonban a német nyelvi példák magyar fordításai már jelzik a németben helyes, valamint a magyarul megjelenő

¹⁰ <https://www.raraxy.com/segedigek/>(A letöltés dátuma: 2021.11.1.)

szó szerinti tükörfordítást, az el nem fogadhatót, és a megfelelőt is, ez utóbbit zárójeltek között tüntetve fel:

"Er kann schwimmen, er ist ja Sportler - Tud úszni, hiszen sportoló. Jetzt kann er schwimmen, das Wasser ist nicht so kalt - Most tud úszni (úszhat), a víz nem olyan hideg." (A kiemelések módja és annak betűtípusai a szerzótól valók.)¹¹

Az idézett példák, bizonyítják, vagy legalább is, elfogadhatóvá teszik azt a feltételezést, hogy a budapesti tévé-műsorok nézése-hallgatása során lejegyzett mondatösszegekben és mondatokban észlelt *tud* ígét és *tudni* főnévi igenevet nem a standard magyar nyelv törvényeinek és általános stilisztikai szabályainak megfelelően használták közléseikben a budapesti tévé-magyar beszélők, hanem idegen nyelvi mintát követve, segédigeként. Akik úgy akarják, ezt a budapesti tévéadóknak megnevezett műsoraiban igen elterjedt jelenséget nevezhetik *nyelvi változásnak*, netán *nyelvfejlődésnek*, – indokoltnak és elfogadhatónak is mondhatják-hirdethetik, ám attól még a jelenség a standard magyar nyelvben idegen, nyelvtanaiban pedig mindmáig kodifikátlan maradt. Ez a jelenlegi helyzet. Ez a helyzet, az iménti mentegető magyarázatok mellett kevésbé szimpatikus érvekkel is magyarázható, például: a nyelv gondozatlanságával, gazdátlanságával is, azaz a nyelvi normák, az érvényes grammatikai szabályok betartásának olyan folyamatos elmulasztásával, amelyekre senki sem reagál egyik tévéadó egyetlen műsorában sem.

7. Záró megjegyzések

Ezeket észlelve-tapasztalva, olyan várákozással mentem el 2013-ban Pécsre a *Gyökerek, utak, jövők: az anyanyelv megőrzésének kérdései a Kárpát-medencében* címmel megtartandó, és meg is tartott konferenciára, hogy az elhangzó előadásokból választ kaphatok kérdésekre: *milyen magyar nyelvet kívánunk, illetve kell, kellene megtartanunk?* A referátumok azonban, igen szakszerűen, de az anyanyelv megőrzésének megőrzésének érdekében elvégzett és még elvégzendő munkáról, a már megmutatózó és várható eredményekről, az engem égetően érdeklő említett kérdéstről viszont nem szóltak. A vita napirendi pont adta lehetőséget kihasználva kértem szót, s miután megkaptam, az elhangzott referátumokról elismerően szóltam, de hiányérzetemet sem palástolva,

¹¹ <http://wbnyelv.hu/nemet-modbeli-segedigek/> (A letöltés dátuma: 2021. 11. 1.)

néhány elterjedt nyelvi-nyelvhelyességi hiba példájának említése után feltettem a kérdést: *Milyen magyar nyelvet szeretnénk megtartani, illetve megőrizni?* Kérdésemre a vitát vezető személy rövid, tömör, de egyúttal figyelmeztető választ adott, ezt mondta: "Magyarországon nincs nyelvi rendőrség! Magyarországon mindenki úgy beszél, ahogy akar!" Én már akkor, ott, a konferencián is kételkedtem, és még ma is kételkedem abban, hogy Magyarországon valóban ez a helyzet, hogy a közbeszéd szintminőségével senki sem törődik, hogy e kérdést illetően *a lovak közé dobták a gyepelőt*, ami természetesen nem jelenti azt, hogy valamiféle nyelvi rendőrség meglétét hiányoltam, hiányolom. Azonban a most, és néhány, előző évek folyamán készült írásomban szóvá tett gyakori nyelvi-nyelvhelyességi hibák arra figyelmeztetnek, hogy mégsem járt messze az igazságtól az említett konferencia vitavezetője akkor, amikor határozottan állította, hogy: "Magyarországon mindenki úgy beszél, ahogy akar." Mindenek ellenére ma is kétlem, hogy lehetséges lenne az, hogy a közmédiumban, vagy bármiféle médiumban, olyan nyelven szólaljon meg bárki is, mint a kocsmában, bizalmas körben, vagy bárhol, ahol éppen kedve szottyan. Nem hihetem, bárki is "fütyülhet" a nyelv törvényeire, a nyelvtani szabályok tiszteletben tartására, a nyelvhasználat etikájára, mert az ilyesmi nehezen feltételezhető, és még nehezebben hihető dolog. Mégiscsak léteznie kell a médiumok napi nyelvhasználatát figyelemmel kísérő-ellenőrző bizottságnak, legalább olyanoknak, amelynek intézkedési jogköre oly mértékben körülhatárolt, beszűkített, hogy működése a szélesebb közösség számára észrevehetetlen, ebből következőleg pedig létezése valóban kétségbe vonható. És csak ez miatt "szabad a vásár" a mindennapi nyelvhasználat terén. Mert azt, hogy tényleg "szabad a vásár" a budapesti tévé-magyar nyelvhasználatának elburjánzása bizonyítja, az "ennél is van lejjebb" lehetőségére példát viszont Gyurcsány Ferenc öszödi beszéde szolgáltatja. Azt pedig, hogy "még ennél még-lejjebb is van", annak az észak-magyarországi településnek jobbikos polgármestere bizonyította be, aki Gyurcsány Ferenc beszédét is "megreformálva", munkatársaival folytatott beszélgetését nap, mint nap tekintélyes számú nyomdafestéket nem tűrő kifejezésekkel tarkítva-színesítve bonyolította le. És, közmegelepítésre, voltak érvei az ilyen minden szint alatti megnyilatkozásai ellen tiltakozók számára: — azzal hozakodott elő, hogy ezek a szavak is a magyar nyelv szavai! Mind ez úgy fest, mintha sohasem tartottak volna Magyarországon *A nyelv, mint szellemi és gazdasági tőke* címmel

nyelvészeti konferenciát. Pedig tartottak, Szombathelyen, 1999-ben. És a konferencián elhangzott előadásokat két kötetben meg is jelentették...

Felhasznált irodalom:

- ANONYMUS (2021): <https://www.raraxy.com/segedigek/> (A letöltés dátuma: 2021.11.1.)
- ANONYMUS (2021): <http://wbnyelv.hu/nemet-modbeli-segedigek/> (A letöltés dátuma: 2021. 11. 1.)
- BOKOR, J. (2007): Szófajtan, a segédige (és származékai). In A. Jászó A. (főszerk.): *A magyar nyelv könyve*. Nyolcadik kiadás. Trezor Kiadó. Budapest. 244. o.
- BOKOR J. (2007): A mai magyar nyelv szófajai: az igenevek. In Jászó A. (főszerk.): *A magyar nyelv könyve*. Nyolcadik kiadás. Trezor kiadó. Budapest, 234-235. o.
- DOMONKOS I. (2015): *Kormányeltörésben*. Allegro bajbajó, Forum, Újvidék. 2015. 168. o.
- KIEFER F. (1998.): Az igenevek képzői. In: Kiss Katalin É.– Kiefer F. – Siptár Péter: *Új magyar Nyelvtan*. Osiris Kiadó. Budapest, 229. o.
- KIEFER F. (1998.): Igenévképzés. A főnévi igenévképzője. In: É.Kiss Katalin - Kiefer Ferenc - Siptár Péter: *Új magyar nyelvtan*. Osiris Kiadó. Budapest, 251. o.
- MTA NYELVTUDOMÁNYI INTÉZETE (1960): *A magyar nyelv értelmező szótára*, III. kötet. Akadémia Kiadó.
- S. HÁMORI A. (1961.) A főnévi igenév személyragozása. In. Tompa József (szerk.) *A magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan*. Akadémia Kiadó. Budapest, 549. o.
- TEMESI M. (1961.) A főnévi igenév. In. Tompa József (szerk.) *A magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan*. Akadémia Kiadó. Budapest, 222-223. o.